

Professori Ilkka Virtanen

PER ASPERA AD ASTRA – TALVISODAN 105 KUNNIAN PÄIVÄSTÄ 70 VUOTTA

Puhe vaasalaisten veteraanijärjestöjen ja seurakuntien järjestämässä Talvisodan alkamisen 70-vuotismuistotilaisuudessa Vaasan kirkossa 30.11.2009

Arvoisat talvi- ja jatkosotamme veteraanit, lotat ja rintamanaiset sekä kotirintaman toimijat, hyvät naiset ja miehet! Ärade veteraner från vårt vinter- och fortsättningskrig, lottor, frontkvinnor och hemmafrontaktörer, mina damer och herrar!

Kansakuntamme kohtaloihin on kautta vuosisatojen ratkaisevasti vaikuttanut asuinalueemme sijainti suurvaltojen intressipiirissä. Ruotsi oli eurooppalainen suurvalta aina 1700-luvulle asti ja Suomi sen itäisenä etuvartioasemana joutui toistuvasti kokemaan nahoissaan Venäjän nousun suurvallaksi ja tästä seuranneet, sen turvallisuuspyrkimyksen nimissä tapahtuneet laajenemistavoitteet. Rajakahakat, vieläpä venäläisjoukkojen syvälle maahan tunkeutumiset olivat toistuvia. Ruotsin valtakunnan ja Venäjän raja piirrettiin Pähkinäsaaren rauhasta lähtien suunnilleen kerran vuosisadassa uusiksi.

Suomen alue tuli ensimmäisen kerran täsmällisesti määritellyksi Haminan rauhassa vuonna 1809, kun maamme siirtyi Ruotsin hallinnasta Venäjän autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi. Haminan rauhaa seuranneen vakaan kehityksen 1800-luvullakin suurvaltapolitiikka ulotti vaikutuksensa Suomeen, kun Venäjää vastaan liittoutuneet Englanti ja Ranska lähettivät sotajoukkojaan rannikollemme. Oolannin sotana tunnettu operaatio oli osa suurvaltapolitiikkaan kuuluvaa Krimin sotaa, millä Venäjän pääsy kansainvälisille merille yritettiin estää. Suomen operaatioon ei liittynyt maamme alueisiin kohdistuneita tavoitteita, pyrkimyksenä oli vain aiheuttaa vahinkoa Venäjän ulkomaankaupalle ja taloudelle.

Ensimmäisen maailmansodan myllerrykset Euroopassa ja Venäjällä samanaikaisesti toteutettu vallankumous loivat ne yleiset puitteet, joissa Suomi joulukuussa 1917 saattoi julistautua itsenäiseksi valtioksi. Itsenäisyyden tunnustaminen saatiin varsin nopeasti sekä länsivalloilta että entiseltä Neuvosto-Venäjäksi muuttuneelta emämaalta. Viimeksi mainittua tunnustamista saattoi edesauttaa se, että Neuvosto-Venäjä todennäköisesti uskoi voiton kallistuvan itsenäistymistä seuranneessa Vapaussodassa ja siihen yhdistyneessä kansalaissodassa lopulta maassa olevien venäläisjoukkojen tukemille punakaarteille. Toisin kuitenkin kävi ja laillista hallitusta edustaneet Saksassa koulutettujen jääkärien vahvistamat suojeluskuntajoukot saavuttivat voiton ja takasivat itsenäisyyden ja riippumattomuuden säilymisen.

Ensimmäinen maailmansota merkitsi suurvalta-aseman menetystä sekä Saksalle että Neuvosto-Venäjälle. Kummatkin maat pystyivät kuitenkin nousemaan 1930-lukuun mennessä takaisin suurvaltojen joukkoon. Kummankin hallinto perustui diktatuuriin, Neuvostoliiton yhteiskunnallis-filosofiseen kommunismiin ja Saksan yltiöisänmaalliseen kansallissosialismiin. Maat alkoivat tavoitella menettämiään alueita takaisin. Ne voivatkin toimia suhteellisen vapaasti, sillä Euroopan demokraattiset suurvallat Ranska ja Englanti olivat poliittisesti heikkoja.

När man analyserar de orsaker som ledde Finland in i vinterkriget, var vårt lands geopolitiska läge också nu en avgörande faktor, men många andra omständigheter spelade också in. Efter att Finland och Estland hade blivit självständiga, hade Sovjetunionen vid Finska viken förlorat alla sina kustbefästningar utom Kronstadt, vilket naturligtvis gjorde Leningrads försvarsmässiga position svagare. Riksgränsen mellan Finland och Sovjetunionen gick längs Rajajoki endast 32 kilometer från staden. Från Sovjetisk synpunkt sett måste det dock ha varit tämligen klart, att Finland inte ensamt utgjorde något hot, utan det var hotet från Tyskland via Finland som mest oroade ryssarna. När Nazityskland 1936 marscherat in i Rhenlandet och i mars 1938 annekterat Österrike, ökades Sovjets fruktan för västgränsens säkerhet markant. Sovjetunionen hade därför åtminstone en formell orsak att bli bekymrad för sin Östersjöregions säkerhet. Det är självklart att på bakgrunden effektuerade Sovjetunionens strävanden att ockupera hela Finland. Finlands ockupation skulle ha erbjudit många förmån till Sovjetunionen: den kunde hota järnmalmens export från Sverige, vilket var livsviktig för Tyskland, den kunde behärska Östersjön och få industri och råvaror från Finland. Sin egen ideologisk betydelse hade också strävandena att sprida ut det kommunistiska glädjebudskapet så brett som möjligt till Europa.

Under 1930-talet hade Finlands regering i sin utrikespolitik understrukit sin nordiska orientering och att vid internationella konflikter hålla på landets neutralitet. Förhållandet till Sovjetunionen var normalt men inte hjärtligt. Förtroendet mellan de bägge parterna var inte speciellt stort (till exempel Lappo rörelsen och Anus-expeditionen å ena sidan och finska kommunisternas mullvadsarbete å andra sidan). År 1932 hade emellertid en treårig nonaggressionspakt mellan länderna tecknats vilket förlängdes på tio år två år senare. År 1938 hade Sovjetunionen vid kontakter med regeringen gjort klart att man önskade något slags avtal om militärt bistånd mellan de två länderna – sovjetiska militärbaser i Finland och rätt för röda armén att rycka in på finländsk mark för att möta en fiende.

Efter att Sovjetunionen och Tyskland hade i augusti 1939 slutit Molotov-Ribbentrop-pakten med ett hemligt tilläggsavtal hade Sovjetunionen en betydande stor handlingsfrihet vad gällde Baltikum och Finland. Under hösten 1939 tvingades Estland, Lettland och Litauen gå med på att tillåta sovjetiska militärbaser inom sina gränser. I oktober överlämnade Sovjetunionen krav också för Finland. Dessa inkluderade att

- Gränsen mellan Finland och Sovjetunionen på Karelska näset skulle flyttas markant västerut
- Finland skulle överlämna västra delen av Fiskarhalvön vid Norra ishavet
- Finland skulle arrendera ut Hangö udd på trettio år för en flottbas
- Sovjetflottan skulle få använda Lappvik nära Hangö som ankarplats
- Finland skulle överlämna några öar i Finska viken, däribland det befästa Björkö
- Befästningar på Karelska näset skulle förstöras

Som kompensation skulle Finland få delar av Östkarelen samt tillåtelse att befästa Åland.

Molotov-Ribbentrop -sopimuksen solmimisen jälkeen Neuvostoliitto kutsui Suomen edustajat neuvottelemaan Moskovaan näistä maiden välisistä "konkreettisista poliittisista kysymyksistä" 5. lokakuuta 1939. Neuvottelut käytiin J.K. Paasikiven johdolla kolmessa jaksossa lokamarraskuussa 1939. Suomen hallitus ei suostunut vaihtokauppaan esitetyssä laajuudessa, vaan tarjosi Neuvostoliitolle vain Leningradia lähinnä olevia alueita, Kuokkalan mutkaa ja Terijokea. Neuvottelut katkesivat tuloksettomina 9. marraskuuta. Suomi ei siis Baltian maiden tapaan suostunut alueluovutuksiin vaan kutsui reservinsä sotilaat 10. lokakuuta 1939 alkaen ylimääräisiin kertausharjoituksiin, mikä käytännössä merkitsi liikekannallepanoa. Neuvostoliitto lavasti 26. marraskuuta 1939 Mainilan laukaukset, joita väitettiin suomalaisten ampuiksi kohti neuvostojoukkoja. Neuvostoliitto sanoutui yksipuolisesti irti hyökkäämättömyyssopimuksesta ja katkaisi diplomaattisuhteet maiden väliltä 29. marraskuuta. Mainilan väitetyillä laukauksilla Neuvostoliitto perusteli sotaa puolustuksellisenä toimenpiteenä.

Neuvostoarmeijan hyökkäys Suomeen alkoi ilman sodanjulistusta 30. marraskuuta 1939. Tykistö avasi tulen Karjalan kannaksella kello 6.50. Ensimmäinen ilmahälytys annettiin kello 9 Viipurissa. Ensimmäisen päivän aikana Neuvostoliiton ilmavoimat pommittivat Suomessa 16 paikkakuntaa, Helsinkiä kahdesti. Presidentti Kyösti Kallio julisti Suomen sotatilaan radiossa kello 13.30 pitämässään puheessa ja nimitti sotamarsalkka Mannerheimin Puolustusvoimien ylipäälliköksi. Kansainliitto tuomitsi hyökkäyksen ja erotti Neuvostoliiton järjestön jäsenyydestä. Suomi oli sodassa entistä emämaataan vastaan.

Sotaa käytiin lähes koko itärajan pituudelta Jäämereltä Suomenlahdelle asti. Sodan ratkaisevat vaiheet ajoittuivat kahteen pääajankohtaan. Joulukuussa 1939 puna-armeijan hyökkäykset epäonnistuivat kaikilla rintamaosuuksilla suomalaisjoukkojen menetyksellisten torjuntataistelujen johdosta. Suurimmat ja merkittävää kansainvälistä huomiotaakin herättäneet voitot suomalaiset saivat Suomussalmen taistelussa 27.–29. joulukuuta ja Raatteentien taistelussa 1.–7. tammikuuta 1940. Taistelutoimista vastasi 9. divisioona eversti Hjalmar Siilasvuon johdolla. Kamppailuissa tuhottiin suhteellisen vähäisin suomalaisjoukoin puna-armeijan 163. ja 44. jalkaväkidivisioona ja saatiin huomattava sotasaalis. Laatokan Karjalan ja Suomussalmen välisen alueen taistelut ovat hyviä esimerkkejä tehokkaasta maaston ja olosuhteiden sekä mottitaktiikan hyödyntämisestä sotateoimissa. Raskaiden tappioidensa seurauksena Neuvostoliitto luopui tavoitteestaan katkaista Suomi Oulun korkeudelta.

Neuvostoliitto oli sodan alussa aliarvioinut pahasti suomalaisten taistelukyvyyn. Tätä ryhdyttiin korjaamaan merkittävillä resurssien lisäyksillä tammi-helmikuussa 1940. Neuvostoarmeijan suurhyökkäys Karjalan kannaksella aiheutti suomalaispuolustuksen asteittaisen murtumisen (mm. Summan lohkolla ja Äyräpää-Vuosalmella) ja lopulta Viipurinlahdella helmimaaliskuussa 1940. Neuvostojohto antoi 23. helmikuuta Suomelle minimiehdot rauhanneuvottelujen aloittamiseksi. Niissä vaadittiin Suomea luovuttamaan Neuvostoliitolle mm. Karjalan kannas ja Viipuri, Laatokan koillispuoli Sortavala mukaan lukien sekä Sallan alue. Rintamatilanteen jatkuvasti huonontuessa maan hallitus päätti aloittaa neuvottelut rauhasta 29. helmikuuta ja myöntyi Neuvostoliiton ehtoihin 5. maaliskuuta. Suomi hyväksyi Neuvostoliiton laatiman rauhansopimuksen 11. maaliskuuta ja rauhansopimus allekirjoitettiin Moskovassa seuraavana päivänä. Rauhansopimuksen alueluovutukset olivat laajemmat kuin mitä ennen

sotaa oli vaadittu. Mutta taistelemalla Suomi oli kuitenkin osoittanut, että sillä oli kykyä ja ennen kaikkea henkeen ja vereen asti ulottuvaa tahtoa puolustaa itsemääräämisoikeuttaan ja riippumattomuuttaan.

Myös inhimilliset tappiot sodassa olivat mittavat. Sotatoimissa suomalaisia menehtyi kaikkiaan yli 26 600 henkilöä. Siviilejä menehtyi pommituksissa ja kauppalaivoissa lähes 1 000. Eriasteisesti haavoittuneita oli n. 43 500 henkilöä. Venäläisten tappioluvut ovat lähteiltään epäluotettavampia, mutta luvut ovat joka tapauksessa moninkertaiset. Yleisesti esitetyt luvut 85 000 kaatuneesta ja 250 000 haavoittuneesta sotilaasta ovat uusimpien selvitysten mukaan todennäköisesti vielä varovaisia arvioita.

Arvoisat kuulijat! Ärade åhörare! Olen otsikoinut puheenvuoroni latinasta tunnetulla sitaatilla "Per aspera ad astra" eli vapaasti käännettynä "vaikeuksien kautta voittoon" – "genom svårigheter till seger". Onko Talvisodan yhteydessä sitten oikeutettua puhua voitosta, kun kuitenkin koimme niin paljon menetyksiä kaatuneina, haavoittuneina, invalidisoituneina, pommitusten siviiliuhreina, leskiksi ja orvoiksi jäämisinä, raskaina aluemenetyksinä ja taloudellisinä tappioina. Ei varmaankaan voida, jos voitolla tarkoitetaan ahtaasti vahvimpana tai ensimmäisenä olemista. Mutta voitosta voidaan mielestäni kuitenkin perustellusti puhua, jos sillä tarkoitetaan – kuten nyt teen – jonkin sellaisen saavuttamista, joka koetaan merkittäväksi tai suorastaan elintärkeäksi. Kun Suomi päätti vihollisen hyökättyä puolustautua – myönnöstyksen ja niitä melkoisella varmuudella seuranneen alistumisen sijasta – "viimeiseen hengenvetoon saakka", sillä onnistuttiin turvaamaan itsenäisyyden ja riippumattomuuden säilyminen. Vähämerkityksinen ei ole myöskään yhteisen uhan edessä tapahtunut "Talvisodan henkenä" tunnetun yksituumaisuuden syntyminen siinä yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa kahden vuosikymmenen takaiset tapahtumat olivat pitäneet kansaamme edelleen tiukasti kahtia jakautuneena.

Talvisodan hengellä tuli olemaan suuri merkitys myös seuranneesta jatkosodasta selviytymisessä ja sotien jälkeisen jälleenrakennuksen onnistuneessa toteutuksessa. Oli luotu perusedellytykset sille, että Suomen kehitystä 1900-luvun loppupuolella voidaan pitää todellisena menestystarina. Suuretkin vaikeudet voidaan lujalla tahdolla ja yhteisen hyvän eteen uhrautamalla voittaa. Tämä olisi syytä nykyisenkaltaisissa – sittenkin pienissä – vaikeuksissa aina muistaa ja välittää myös nuoremmille sukupolville tiedoksi ja ohjenuoraksi.

Puhe verkossa: <http://lipas.uwasa.fi/~itv/publicat/talvisota.pdf>